

תוכן העניינים

ז	פתח דבר
	ראובן בונפיל
יא	'לשון שונא כזב' בשירה, במחקר ובחזון: קווים לדמותו של שמואל דוד לוצאטו
	שמואל ורגון
כה	הוויכוח בין שמואל דוד לוצאטו לעמיתיו על היחס לר' אברהם אבן עזרא כחלק מעולמה של תנועת ההשכלה
נה	שמואל ורגון ומשה צפור השימוש בתרגום השבעים בפירושי שמואל דוד לוצאטו לתנ"ך
	שמואל ורסס
עט	באספקלריה הכפולה: בעקבות חליפת המכתבים בין שמואל דוד לוצאטו לשמואל יהודה רפורט
	חננאל מאק
צט	פרשנות והגות בפירוש שמואל דוד לוצאטו למזמור נא בתהלים
	רון מרגולין
קטו	תפקידו ומקומו של רגש החמלה בהגותו של שמואל דוד לוצאטו
	שמואל פיינר
קמה	ביקורת המודרניות: שמואל דוד לוצאטו וההשכלה שכנגד
	יהודה פרידלנדר
קסז	מקומו של שמואל דוד לוצאטו בהתפתחות הפואטיקה העברית החדשה
	אלכסנדר רופא
קעז	שמואל דוד לוצאטו: פרשן ומבקר הנוסח על פי פירושו לספר ירמיה

- אריאל רטהאוז
תורת השיר של שמואל דוד לוצאטו בראי הרומנטיקה האיטלקית
קפט
- חלק לועזי
מדלנה דל ביאנקו קוטרזי
שמואל דוד לוצאטו בבית המדרש לרבנים בפדובה
9
- רולנד גטשל
שמואל דוד לוצאטו ודוד ר' יואל: שתי נקודות מבט על הקבלה
35
- אירנה קיון
השפעת פרנציסקו סואבי על מושג היהדות של שמואל דוד לוצאטו
55
- יצחק פנקובר
אמות קריאה ועיצורים – ותיארוך ספר הזהר
79

פתח דבר

בכרך זה, השני בסדרה 'כינוסים, סדרת מוספים' של 'איטליה', כונסו מאמרים שראשיתם בהרצאות אשר הושמעו ביומיים של התוועדות באוניברסיטת בראילן ברמת גן ובאוניברסיטה העברית בירושלים, במלאות 200 שנה להולדתו של שמואל דוד לוצאטו (1800 טרייסט – 1865 פדובה). ריבוי ההרצאות שהוקדשו לאדם זה היה פועל יוצא של אישיותו הרבגונית, וראוי היה להכתירו בתואר איש אשכולות על שלל המובנים שלו.

בידוע שמקורו של הצירוף 'איש אשכולות' בדברי המשנה: 'משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות' (סוטה ט, ט). לא מן הנמנע להניח כי משמעו המקורי של המונח 'אשכולות' בלשון המשנה אינו אלא 'אסכולות' בלשון יווני, קרי: בעלי שיטה משותפת. ברבות הימים, כאשר נשתכחה יונית מישאל, נשאלה השאלה: 'מאי אשכולות?', והתשובות מרובות. היו שדרשו 'אשכול' מחמת מידותיו: 'ואין אשכול – אלא גדול' (ספרי דברים שגכ), וייתכן כי גדולה זאת אופיינה בחכמה: 'אומה זו כגפן נמשלה... אשכולות שבה – אלו תלמידי חכמים' (בבלי, חולין צב ע"א). ואף שד"ל בדין הוא שיכונה אשכול: תלמיד חכם בן תלמיד חכם. היו שהמשילו את האשכול משום הריבוי שבו: "האשכולות" – ר"ל קיבוץ החכמים שהם דומים לאשכול המקובץ גרגרים' (ר' יוסף אלאשקר, מרכבת המשנה, אבות א, ה), וכך דרש האשכולאי ר' יוסי בן יועזר איש צרידה: 'יהי ביתך בית ועד לחכמים' (אבות א, ד). ויש אשר לא הביטו אל אשכול הענבים ואל מראהו, אלא דרשו את שמו כמין חומר על דרך הנוטריקון: 'מאי "אשכולות"... איש שהכל בו' (בבלי, סוטה מז ע"ב). וגם הצירוף 'שהכול בו' נתבאר באופנים שונים, 'שהכול' לפי המבאר וערכיו. במדרש שיר השירים רבה נתפרט האשכול בהתאם לתחומי הידע דאו: 'מהו אשכול? איש שהכל בו: מקרא, משנה, תלמוד, תוספתות ואגדות' (שיר השירים רבה א, סא). רש"י שיבח את אנשי האשכולות על נאמנותם למסורת: 'מפרש בגמרא: "שהכל בהן" – עד ימיהן לא היה מחלוקת בחכמי ישראל, כולן היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני' (רש"י לסוטה מז ע"א). משמע שְלִמוֹתם של אותם אשכולות הייתה בהיותם מעבירי שלשלת הקבלה. במובן מה קיימת זיקה בין דבריו ובין הנאמר בבבלי: 'כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו, מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו' (בבלי, תמורה טו ע"ב). כנגד רש"י, התולדה את השלמות בהעברת המסורת כדיוקה, הציג הרמב"ם

בפירושו למשנה ערכים אחרים: "ואשכולות" – כינוי לאיש הכולל המידות הנעלות והחכמות לסוגיהן (פירוש הרמב"ם למשנה, סוטה ט, ט). איש המעלה 'שהכול בו' מצרף באישיותו את השלמות המוסרית לפרטי מידותיה ואת השלמות האינטלקטואלית על תחומי הלימוד המגוונים שבה. ואילו ר' עובדיה מברטנורה בפירושו למשנה הוסיף נופך משלו לשבחו של האשכול: "בטלו האשכולות" – "איש שהכל בו", כלומר: תורתם אמת מבלי דופי (פירוש ר"ע מברטנורה למשנה, סוטה ט, ט).

לכל המובנים האלה מצאו מחברי המאמרים כל אחד לפי דרכו צדדים באישיותו וביצירתו של שד"ל – איש אשכולות רב אנפין, יחיד ומיוחד בדורו. אישיותו של שמואל דוד לוצאטו, אשר חי בעידן תמורות האמנציפציה וההשכלה ביהדות אירופה, איננה תואמת סטראטיפ כלשהו. אין לזהותו עם המחנה האורתודוקסי, אשר נרתע מכל שינוי, מפני שהוא נקט גישה ביקורתית למסורת. שד"ל נולד למשפחה ולסביבה חברתית אשר המיווג בין לימודי חול לחינוך דתי היה טבעי בהן לחלוטין, אך הוא נבדל מאחיו לדעה בני מזרח אירופה, אשר הוקסמו מחיי החולין וההשכלה אשר הודרו מהם עד אותה תקופה. הללו, בהיותם תחת מעטה ה־Wissenschaft, רופפו את כבלי המסורת, עד שהיה בכוחם לנטוש את הספינה ולהמיר את דתם כדי להבטיח לעצמם מקום באוניברסיטאות של אירופה. עבור שד"ל הייתה המסורת אבן שתייה; למרות חינוכו על ברכי התרבות הקלסית וההשכלה בת זמנו, הוא העדיף את העיסוק בהוראה בבית המדרש הרבני בפדובה, עובדה אשר שיקפה את מעמדה המרכזי של היהדות בחייו האישיים והמקצועיים.

בניגוד לדעה הרווחת, יחסו לידת התבונה לא היה בו משום אמונה עיוורת בתבונה. שד"ל תקף את אבן עזרא ואת הרמב"ם, אשר כוננו את היהדות המקראית והרבנית על אדני הרציונליזם ובכך מוטטו את האמונה המסורתית. בהיותו 'שונא לשון כזב' הוא אמנם צידד בלמדנות ובחקר האמת, אך לשיטתו יסודה של הדת הוא ברגש החמלה: האדם לא נברא כדי לעבוד את האל לבדו, וגם המצוות לא ניתנו – כפי שסברו הרפורמים – לשמש אמצעים למימוש עצמי. על פי תפיסתו לא באה התורה ללמד חכמה גרדא, אלא להביא לעולם את אהבת הצדק והרחמים. שד"ל הציג דגם אשר היה אתגר לאינטלקטואלים בני זמנו. בהיותו ביקורתי בשיטת מחקרו ורחב אופקים בתחומי התעניינותו הוא גילם את 'איש הרנסנס', באיגרותיו, בשפתו, במאמריו, בשיריו ובמחקריו. על פי עדותם של המאמרים הכלולים בספר זה, פעילותו הסתעפה לענפים רבים בחקר היהדות: מקרא, עברית וארמית, תרגום השבעים, הגות יהודית, פרשנות וביקורת טקסטואלית. אמונתו ולמדנותו תמכו אהדדי, וכחוקר לא היה אפולוגיסט מחד גיסא ולא רוויזיוניסט מאידך גיסא. למרות שליטתו באיטלקית, בגרמנית, בצרפתית, ביוונית ובלטינית, העדיף שד"ל את העברית באיגרותיו, במחקריו ובכמה מפירושיו למקרא.

מפעליו הרב תחומיים, מאמריו בענייני דיומא, חייו האישיים הטרגיים, מזגו הפולמוסני ומקומו במפת התרבות של המאה התשע עשרה – כל אלה אופיינו בשני ימי עיון גדושים בכינוס שנתקיים בחודש ניסן תש"ס. ההרצאות נחלקו בין אוניברסיטת בראילן לאוניברסיטה העברית, והן שיקפו תערובת ייחודית של מסורת וביקורתיות מחקרית במשנתו של שד"ל. בכינוס זה הופיעו חוקרים ישראלים, אנגלו-סקסים, צרפתים ואיטלקים, אורחי שלוש יבשות, אשר הציגו מזוויות שונות אדם אשר גילם באישיותו מסורת רב תרבותית שביקש להתיר למשמעותה של היהדות בת זמנו. בערב חגיגי במסגרת הכינוס התקיימה שיחת רעים בסעודה בצוותא, ולאחר מכן נערך ביקור במוזאון יהדות איטליה על שם אומברטו נכון בבית הכנסת האיטלקי בירושלים. ערב זה הוסיף נופך של חיוניות אשר עלתה בקנה אחד עם האווירה של מושבי הכינוס; מרצים לא מעטים ציינו כי תכנית הכינוס הפכה מ'פוסט-מורטם' לחגיגת חייו של שד"ל, והסמל לכך היה יום הולדתו ה-200. כרך זה מכון לשחזור את דמות דיוקנו הרוחנית של שד"ל כפי שהועלתה בכינוס זה.